

Долазак на престо деспота Ђурђа (1427) пао је у тешке дане. Турци су већ били у старој престоници Крушевцу и у многим утврђеним градовима, а Мађари су заузели Београд. За тили час деспот је подигао и утврдио велико Смедерево на обали Дунава, које је, као нову престоницу, украсио палатама и црквама. Створио је богату библиотеку, чији се остаци још и данас налазе по ризницама манастира и књигохранилиштима широм света. Међутим, и даље су владале критичне политичке и војне прилике. Следио је пораз за поразом, па су многи бежали из земље, а и сам деспот с неким члановима дома, будући да су му два сина ослепили Турци, морао је у пратњи властеле да се склони на север, да би, лутајући Европом, тражио помоћ. Слобода је у том часу била сасвим изгубљена. Па и када је за извесно време повраћена, једва се шта могло градити и сликати. И оно мало што је било подигнуто, убрзо је било порушено или запуштено. Крај је наступио непосредно после деспотове смрти (1456), кад су се на челу Србије, један за другим, смењивали Ђурђеви синови Лазар и Стефан и босански краљ Стефан Томашевић. После пометње у пролеће 1459. године, Турци су, скоро без отпора, ушли у Смедерево. Једна од српских држава престала је да постоји.

Зле прилике нису биле погодан оквир за уметничко стварање. Слика о градитељству и живопису у последњих деценија самосталности данас је сасвим крња због тога што су задужбине деспота Ђурђа и његових наследника делиле судбину својих твораца или су, у потоњим временима, несрећним стицајем околности нестале. Цркве у Смедереву су уништене, друге, ван њега, остале су без сликарства. Црква Ваведење Богородице у Пећанима у Метохији, сазидаана и осликана 1452. године, остала је у рушевинама. Деспотова велика задужбина, црква Св. Ђурђа у манастиру Св. Павла на Светој Гори, изгорела је почетком XIX века, па је на њеном месту саграђена нова. Многи подаци о уметности су изгубљени, али се преко минијатурног сликарства — јеванђеља духовника Висариона, свименске повеле деспота Ђурђа, књига које су писали Стефан доместик у Смедереву и Владислав граматику на југу земље — сачувало сведочанство да су се и у последњим деценијама живота држави одржавале велике традиције сликарства претходне епохе, али се дела најбољих уметника већином нису сачувала на зидовима цркава.

Ђурађ је, још пре доласка на престо, док је био на Косову, дошао у додир с једним добрим сликаром. Наиме, негде највероватније 1428. године умро му је син Тодор и он га је сахранио у манастиру Грачаници. Изнад гроба израђен му је *йорирей*. Љупки дечак на слици, одевен у свечану црвену тунуку с лоросом преко груди, молитвено пружа руке. Радио га је, можда, онај исти непознати сликар који је извео породицу деспота Ђурђа на повели, која је у Жичи исписана и украшена, 1429. године, за светогорски манастир Свимен (Есфигмен). Оба дела повезује не само сродност у поступку него и празнички изглед портретисаних, шароликост и богатство њихове одеће, сликовитост пелине и истанчано сликање. У сваком случају, они спадају међу најлепша очувана дела из времена деспота Ђурђа.¹³⁸

Грачаница,
1428. г.
сл. 116

Од фресака главне цркве манастира Св. Павла на Атосу, које су, као и грађевине, изведене заслугом деспота Ђурђа 1447. године, остала је само глава св. Атанасија Атонског. Забележено је, пре пожара, да је сликарство имало српске натписе. Према случајно сачуваној глави светитеља, јасно је да су сликари који су ту радили готово до схематизма спровели начела декоративне обраде фигуре. Тврде, танке линије густо су нанесене на лице светитеља, док је сликарска материја неоплемењена, а облици празни. Сликара је преузео тип светитеља из раног XIV века, како је он био насликан у светогорским црквама Протатону и Лаври, али је због скромности свога талента могао да оствари само суво иako коректно нацртано дело. Иза себе је оставио и две велике иконе у истом манастиру — св. Ђурђа у попрсју, патрона католикона, и литијску икону Богородице Одигитрије с Распећем на полеђини — које носе истоветна обележја.¹³⁹

Remove Watermark Now

Св. Павле,
1447. i.